

РОЛЬ ТУРЕЧЧИНИ В РОЗВИТКУ ПІВНІЧНОГО КІПРУ

ROLE OF TURKEY IN THE DEVELOPMENT OF NORTHERN CYPRUS

Теленко О.М.,

*кандидат політичних наук,**доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті розглянуто роль Туреччини в розвитку Турецької Республіки Північного Кіпру у військовій, дипломатичній, економічній, торговельній сферах. Визначено, що Туреччина є державою-патроном Північного Кіпру. Розкрито історію виникнення Північного Кіпру та появи турецького військового контингенту на острові. З'ясовано, що військова присутність Туреччини сприяє його контролю і допомагає розширенню геостратегічної сфери впливу цієї держави. Наголошено, що турецькі військовики сприймаються міжнародною спільнотою як окупаційні сили, перебування яких на півночі Кіпру перешкоджає об'єднанню острова. Зазначено, що Туреччина є єдиною державою, яка визнає Турецьку Республіку Північного Кіпру як незалежну державу і має дипломатичні відносини з нею. Впливаючи на діяльність державних органів влади невизнаної республіки, Туреччина намагається спрямувати політику Північного Кіпру у вигідному для себе напрямку. Туреччина є головним каналом зв'язку Турецької Республіки Північного Кіпру з міжнародною спільнотою. Це, зокрема, проглядається в поштової сфері та особливостях транспортування товарів і послуг.

Підкреслено тісний зв'язок двох держав у економічній галузі. Він підсилюється використанням двома державами спільної грошової одиниці. У статті зазначається, що Турецька Республіка є головним торговельним партнером Північного Кіпру, активним споживачем туристичної галузі цієї де-факто держави. У зв'язку з тим, що Туреччина є важливим економічним партнером на міжнародній арені, деякі фінансові структури вибирають ділові відносини з Північним Кіпром на протигагу відносинам з Республікою Кіпр, сприймаючи невизнану державу як складову частину Туреччини та відкриваючи там філії своїх підприємств. Підкреслено, що успіх Північного Кіпру в галузі вищої освіти є частково заслугою Туреччини, оскільки багато освітніх закладів північної частини острова акредитовані її державними органами, там навчаються багато студентів з Турецької Республіки. Зазначено, що нещодавнє обрання нового президента Північного Кіпру, ймовірно посилить зв'язок двох держав, зважаючи на його сепаратистські погляди щодо майбутнього невизнаної держави.

Ключові слова: невизнана держава, де-факто держава, держава-патрон, Північний Кіпр, Туреччина.

The article investigates the role of Turkey in the development of the Turkish Republic of Northern Cyprus in military, diplomatic, economic and trade spheres. It is defined that Turkey is a patron state of Northern Cyprus. In the article it is highlighted history of emergence of Northern Cyprus and dislocation of Turkish military contingent on the island. It is revealed that military presence of Turkey contributes to its control and helps to expand geostrategic sphere of influence of this state. It is stressed that Turkish troops are perceived by international community as occupation forces which prevent unification of the island. It is indicated that Turkey is the only state which recognizes Turkish Republic of Northern Cyprus as independent state and has diplomatic relations with it. Influencing on state authorities of this unrecognized republic Turkey tries to direct policy of Northern Cyprus in profitable way. Turkey is a main communication channel of the Turkish Republic of Northern Cyprus with international community. It can be seen in postal sphere and in peculiarities of transportation of goods and services.

Close ties of two countries in economic sphere are characterized. They are strengthened by common currency of two states. In the article it is highlighted that the Turkish Republic is a main trade partner of Northern Cyprus, active consumer of its tourist services. As Turkey is an important economic actor on the international arena, some financial structures choose business relations with Northern Cyprus as opposed to relationships with the Republic of Cyprus, perceiving unrecognized state as a constituent part of Turkey and opening branches of their enterprises there. It is stressed that success of Northern Cyprus in a sphere of higher education is to some extent a merit of Turkey as many educational institutions of the Turkish Republic of Northern Cyprus are accredited by its patron state, many Turkish students are studying there. It is indicated that recent election of a new president of Northern Cyprus will probably strengthen ties between the two countries considering his separatist views concerning the future of this unrecognized state.

Key words: unrecognized state, de-facto state, patron state, Northern Cyprus, Turkey.

Постановка проблеми. Уже майже сорок років Турецька Республіка Північного Кіпру (далі – ТРПК) залишається невизнаною державою світу. Її виникнення спровоковане конституційними змінами, які відбулися на острові Кіпр протягом перших років незалежності, отриманої від Великої Британії 1960 р. Відносини двох громад – греків-кіпріотів і турків-кіпріотів були чи не найбільшою проблемою острова. Поява ТРПК стала наслідком політики енозісу, яку провадила грецька громада

острова під впливом грецької хунти в 1974 р. Турецький уряд ухвалив рішення про військову інтервенцію на територію північної частини острова з метою захисту інтересів турків-кіпріотів. На окупованій території 1983 р. була проголошена держава, яку визнала лише Туреччина. Саме вона сприяє розвитку Північного Кіпру, надаючи всебічну підтримку. Без допомоги Туреччини і за обмеженості співпраці з міжнародною спільнотою політична та економічна ситуація в ТРПК

була би значно складнішою, а її розвиток та й саме існування – малоімовірними. Актуальність теми статті зумовлена необхідністю вивчення ролі Туреччини в розвитку Північного Кіпру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у дослідження проблеми розвитку Північного Кіпру зробили такі вчені, як Т. де Ваал [9], Д. Ліндлей [10], М. Мілтіаду [12], М. Озаглам [14], П. Осієвіч [13], Р. Сафрастян [3]. Короткі матеріали про відносини Північного Кіпру та Туреччини можна знайти на офіційному сайті Міністерства закордонних справ Турецької Республіки Північного Кіпру [15]. Поточні події в Північному Кіпрі висвітлюють такі електронні ресурси, як Укрінформ, BBC News, Chas.News, Deutsche Welle, South Front.

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Приклад розвитку Північного Кіпру під впливом Туреччини показує, що невизнана держава може існувати протягом досить тривалого часу за умови підтримки ззовні. Водночас комплексних досліджень про роль Туреччини в розвитку Турецької Республіки Північного Кіпру недостатньо, а опубліковані матеріали стосуються головно самого кіпрського конфлікту, політики Туреччини на території північної частини острова торкаються лише побіжно.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідити роль Туреччини в розвитку Північного Кіпру, зокрема у військовій, дипломатичній, економічній та торговельній сферах, а також дати оцінку ефективності застосованих Турецькою Республікою інструментів впливу на розвиток північної частини острова.

Виклад основного матеріалу дослідження. Д. Ліндлей вважає, що острів Кіпр має велике геополітичне значення, а кіпрська проблема, яка зрештою спричинила створення Північного Кіпру, є «головним болем усієї міжнародної спільноти» [10, с. 224–239]. Феномен тривалого існування Північного Кіпру за умов невизнання є заслугою Туреччини як держави-патрона. Зазвичай державами-патронами виступають визнані держави, які надають політичну, дипломатичну, економічну й військову підтримку іншим де-факто державам [17, с. 3]. Одним з аспектів турецької підтримки Північного Кіпру, до якого прикута особлива увага міжнародної спільноти, є військова присутність на острові турецької армії у складі 35 тис. військовиків 9-го Корпусу турецької армії (28-ма і 39-та дивізії), велика кількість бойових танків і систем підтримки польової артилерії. Там також присутні турецькі повітряні сили, турецькі військово-морські сили і турецька берегова охорона, які підтримують наземні військові сили [9, с. 51; 16]. Турецька військова присутність на острові викликає велике занепокоєння міжнародної спільноти.

Введення турецьких контингентів на територію північної частини Кіпру має свою передісторію. Після того як Кіпр отримав незалежність від Великої Британії в 1960 р., Туреччина разом із Великою Британією і Грецією стала одним із трьох гарантів конституційного порядку на острові. Відповідно до міжнародних домовленостей їй було дозволено мати на острові не більше 650 солдатів як противагу грецькому контингенту з 950 вояків. Після того як 15 липня 1974 р. грекам-кіпріотам вдалося здійснити на острові державний переворот, Туреччина намагалась вирішити проблему дипломатичним шляхом, розраховуючи на підтримку Великої Британії. Однак дипломатичні переговори не виправдали очікувань, і турецький уряд вдався до військової операції, внаслідок якої під турецьким контролем опинилося 36% площі острова [9, с. 50; 13, с. 119]. Гостроти ситуації додавало те, що турецький етнос на острові становив лише 18% його населення.

Хоча турецька військова інтервенція була засуджена міжнародною спільнотою, зокрема Радою Безпеки ООН, турецька влада стверджувала, що в неї не було іншого способу захистити громаду турків-кіпріотів, крім введення на північ Кіпру військового контингенту [13, с. 119]. Як зазначає М. Мілтіаду, «саме військова окупація північної частини Кіпру Туреччиною розколола дві громади острова і разом з керівництвом турків-кіпріотів, яке підзвітне Анкарі, несе пряму відповідальність за ізоляцію турків-кіпріотів, якої вони зазнали» [12, с. 8]. Хоча референдум щодо об'єднання двох частин острова, проведений у 2004 р. на півночі і півдні Кіпру, засвідчив байдужість населення Республіки Кіпр стосовно питання приєднання північної частини, провина за поділ острова лежить на Туреччині.

Військова присутність Туреччини завадила досягненню угоди про об'єднання двох частин Кіпру у 2017 р. Виведення турецьких військ було важливою умовою уряду Республіки Кіпр, її президент Нікос Анастасіадіс заявляв, що будь-який договір повинен передбачати виведення з північної частини острова дислокованих там турецьких солдатів. Подібної позиції дотримувались й Афін. Очільник МЗС Греції Нікос Котзіас наголошував, що головною причиною поділу острова є присутність окупаційних сил, а врегулювання питання можливе лише після припинення турецької окупації півночі Кіпру. Анкара повністю відхилила цю умову [5].

Своєю військовою присутністю Турецька Республіка забезпечує досягнення важливих для неї геополітичних цілей. Як зазначає П. Осієвіч, майже всі політичні партії Туреччини вважають Кіпр вагомим елементом сфери впливу Туреччини, а цілі Туреччини залишалися незмінними з 1974 р., хоча й існували різні ідеї щодо шляхів

їх досягнення [13, с. 123]. На думку Р. Сафрас-тяна, острів Кіпр має унікальне географічне розташування: він знаходиться лише за 65 км від турецького морського порту Джейхан і приблизно за 150 км від ключових держав Близького Сходу. З його території досить зручно контролювати морські шляхи, які ведуть до Суецького каналу [3, с. 55]. Туреччині буде важко відмовитись від стратегічних позицій, яких вона досягла в регіоні, зокрема завдяки військовому контролю над північною частиною Кіпру.

Хоча Туреччина аргументує перебування своєї армії на острові необхідністю забезпечення безпеки турецької громади, її завданням є утвердження турецького домінування в східній частині Середземномор'я і значної стратегічної переваги над давнім суперником Грецією [3, с. 56]. Демонструючи міцність своїх позицій у регіоні, Туреччина щороку проводить на території Північного Кіпру військові навчання. Так, у вересні 2020 р. відбулися військові навчання під назвою «Середземноморська буря». Як заявляв віце-президент Туреччини, вони націлені на протистояння «тим, хто намагається обмежити Туреччину Анатолійською затокою, ігноруючи турків-кіпріотів» [6]. Отже, за допомогою військового складника Туреччина не лише виявляє етнічну солідарність із турецькою громадою острова Кіпр, а й намагається реалізувати ширші цілі, пов'язані з утвердженням статусу Турецької Республіки як важливого геополітичного гравця в регіоні.

Туреччина є єдиною державою, яка визнає Турецьку Республіку Північного Кіпру і має з нею дипломатичні відносини. У Нікосії розташоване Посольство Турецької Республіки, а в Анкарі – Посольство Турецької Республіки Північного Кіпру. У Стамбулі працює Генеральне Консульство ТРПК, а в Ізмірі й Мерсіні – її Консульства [15]. Дипломатичні установи обох держав дають можливість реалізувати весь спектр міждержавних відносин та підтримувати постійний зв'язок у різних сферах. Про те, що Кіпр є питанням № 1 для турецької зовнішньої політики, свідчить його перше місце в переліку питань зовнішньої політики на офіційній веб-сторінці Міністерства закордонних справ Туреччини [11].

У складі кожного міністерства ТРПК є радник з Туреччини [16], що свідчить про безпосередній вплив Туреччини на політичні рішення, які ухвалюються на урядовому рівні в цій де-факто державі, і дає підстави кваліфікувати її як маріонетку Турецької Республіки.

Туреччина впливає на політичну ситуацію ТРПК шляхом зміни демографічного складу контрольованої території за рахунок переселенців з материкової Туреччини. За час окупації демографічний склад Північного Кіпру суттєво змінився. Від 1974 р. і дотепер на території Північного Кіпру

оселилися 100 тис. турків з Турецької Республіки. Велика їх кількість прибула ще на початку окупації під приводом того, що вони працюватимуть на робочих місцях у готелях і садах замість греків-кіпріотів, які полишили місця свого проживання на півночі острова у зв'язку з конфліктом. Пізніше материковим туркам, які бажали переселитися на північ острова, надавали будинки і ділянки землі. Процедура отримання громадянства в ТРПК для турецьких поселенців була досить простою, водночас вони отримували право голосу та участі в політичних процесах невизнаної держави [7]. Збільшення припливу материкових турків дало можливість Туреччині закріпити результати поділу Кіпру на дві частини і впливати на політичний та економічний розвиток невизнаної держави.

Туреччина виступає головним мостом, який зв'яже турків-кіпріотів з рештою світу. Транспортування, телекомунікації та поштове обслуговування Північного Кіпру здійснюються головним чином через Турецьку Республіку. У доцифрову епоху вся пошта, адресована населенню півночі острова, надходила на адресу «Mersin 10», що територіально прив'язана до Туреччини. Навіть після 2003 р., коли було відкрито «зелену лінію», тобто альтернативний шлях у світ туркам-кіпріотам, турецький вплив залишився сильним, а згадану адресу невизнана республіка й надалі використовує для отримання імпорتنих товарів [9, с. 55; 14, с. 323].

Грошовою одиницею Північного Кіпру є турецька ліра, яка запроваджена на окупованій території в 1983 р. з метою сприяння інтеграції економіки ТРПК з економікою Туреччини [12, с. 8]. Між двома державами підписано низку протоколів, які регулюють торговельні та економічні відносини. У 1997 р. між Північним Кіпром і Туреччиною створено Партнерську раду, діяльність якої спрямована не лише на врегулювання економічних і фінансових питань, а й на співпрацю у сферах безпеки, оборони і зовнішньої політики. Відносини між двома країнами окреслені цією Радою як «Спільна економічна зона» [15].

В економіці Північного Кіпру домінує сфера послуг, у тому числі туризм і освіта, а також менші за обсягами торгівля, сільське господарство і легка промисловість [8]. У туристичній сфері Анкара підтримує деякі кроки Північного Кіпру, що суперечить документам, ухваленим у межах ООН. Так, у жовтні 2020 р. ТРПК оголосила про відкриття для відвідувачів району Вароша (турецька назва Мараш), який знаходиться в місті Фамагуста і до 1974 р. був сучасним туристичним центром. Після турецької інтервенції місто Фамагуста перейшло під контроль Туреччини, а район Вароша був закритий, греки-кіпріоти, які там проживали, залишили його з надією повернутися після врегулювання ситуації. Відповідно до резолюції Ради

Безпеки ООН від 1984 р. заселення району будь-ким, окрім жителів, які з нього були виселені, заборонене [1; 2].

Економіка невизнаної держави значною мірою залежить від фінансової допомоги Туреччини. Так, турецькі підприємці надають позики Північному Кіпру під низький відсоток для підтримки експортно орієнтованого промислового виробництва і туризму. У 2018 р. обсяг експорту ТРПК становив 105 млн дол., а імпорту – приблизно 1,7 млрд дол. Туреччина залишається головним торговельним партнером цієї невизнаної держави, забезпечуючи 60% імпорту та отримуючи приблизно 40% експорту. До того ж вона допомагає постачанням прісної води на територію північної частини острова, трубопровідне транспортування якої відкрилося наприкінці 2015 р., забезпечує додаткове постачання електроенергії [8]. Отже, Туреччина надає невизнаній державі вагомий підтримку, без якої та за умов обмеженого визнання не змогла би створити повноцінну економічну систему. Ресурси, які надходять із Туреччини, забезпечують функціонування Північного Кіпру як де-факто держави.

Турецьку економічну допомогу Північному Кіпру науковці оцінюють неоднозначно. Так, М. Мілтіаду, який представляє південну частину Кіпру, вважає, що оскільки Туреччина сприяє відокремленому існуванню двох громад на острові та їхніх економік, вона перешкоджає економічним операціям турків-кіпріотів на самому острові, а також на міжнародній арені [12, с. 8–9]. Водночас деякі міжнародні компанії, які співпрацюють із Туреччиною та отримують вигоду від цієї співпраці, готові торгувати з турками-кіпріотами без посередників навіть на шкоду розвитку свого бізнесу в Республіці Кіпр. Наприклад, британська фінансова компанія HSBS відкрила своє відділення банку в Північному Кіпрі, вважаючи його частиною Туреччини, нехтуючи ризиками втрати репутації в південній частині острова. Подібним чином діє і міжнародна мережа кав'ярень Gloria Jeans [9, с. 54–55].

Протягом останніх чотирьох десятиліть Північний Кіпр створив приблизно двадцять університетів, більшість з яких акредитовані Турецькою радою вищої освіти. У них навчаються більш ніж 100 тис. студентів, половина з них прибуває з Туреччини. Східний середземноморський університет усупереч проблемам невизнання Північного Кіпру став міжнародно визнаною інституцією. У 2019 р. в закладі навчалось понад 18 тис. студентів, з них

3,5 тис. – турків-кіпріотів, 6,6 тис. – з Туреччини, 8 тис. – з решти світу [15, с. 13]. Вища освіта в Північному Кіпрі є важливим джерелом доходів невизнаної держави. Хоча влада ТРПК доклала чималих зусиль для цього як з точки зору забезпечення статусу навчальних закладів, так і з точки зору споживання освітніх послуг, Північний Кіпр не досягнув би таких результатів без допомоги держави-патрона.

Аналізуючи політичну ситуацію, маємо підстави стверджувати, що відносини між Турецькою Республікою Північного Кіпру і Туреччиною будуть розвиватися в позитивному напрямі. Про це свідчить і перемога на президентських виборах протурецького кандидата Ерсіна Татара в жовтні 2020 р., який відстоює існування на Кіпрі двох держав на противагу об'єднаному острову, за що виступав попередній президент Мустафа Акинджи. Ерсіна Татара активно підтримує президент Туреччини Реджеп Ердоган, який заявив, що Анкара і надалі докладатиме зусилля для захисту прав турків-кіпріотів [4].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Турецька Республіка Північного Кіпру вже не одне десятиліття отримує підтримку від Туреччини. Найбільш показовою є допомога у військовій сфері, що насамперед проявляється в присутності на острові турецького військового контингенту й оцінюється міжнародною спільнотою як окупація. Присутність турецьких військ перешкоджає врегулюванню кіпрського питання, яке водночас позиціонується як пріоритетне для зовнішньої політики держави. Туреччина – єдина держава світу, яка визнає ТРПК незалежною державою і задекларувала це налагодженням дипломатичних відносин. Політика Північного Кіпру розвивається у вигідному для Туреччини напрямі як під турецьким впливом на політичні структури де-факто держави, так і за рахунок великої кількості турецьких переселенців, які є безпосередніми учасниками політичного життя невизнаної республіки. Вплив Туреччини на економічну ситуацію Північного Кіпру важко переоцінити, адже вона є активним споживачем північно-турецьких товарів і послуг, а також важливим постачальником необхідних товарів на острів. Прихід до влади в Північному Кіпрі протурецьки налаштованих сил зміцнить політичні та економічні зв'язки між державою-патроном та її маріонетковою державою і лише поглиблюватиме розкол острова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Північний Кіпр відкриває частину курорту, залишеного в 1974 році. *Chas.News*. 08.10.2020. URL: <https://chas.news/news/pivnichnii-kipr-vidkrivae-chastinu-kurortu-zalishenogo-v-1974-rotsi>
2. Район-привид на Північному Кіпрі відкрили для відвідувачів. *Українформ*. 08.10.2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3114641-rajonprivid-na-pivnicnomu-kipri-vidkrili-dla-vidviduvaciv-zmi.html>
3. Сафрастьян Р. Турция и Кипрская проблема: эпизоды «большой игры». *21-й век*. 2005. № 2. С. 54–66.

4. Северный Кипр: чего ждать от победы протурецкого кандидата? *BBC News*. 19.10.2020. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-54599703>
5. Соколов С. Возз'єднання Кіпру застопорилося через питання турецьких військ. *Deutsche Welle*. 13.01.2017. URL: [vozvednannya-kipru-zastoporilosya-через-pitannya-tureckikh-viysk/a-37123897](https://www.dw.com/uk/vozvednannya-kipru-zastoporilosya-через-pitannya-tureckikh-viysk/a-37123897)
6. Туреччина проводить на Північному Кіпрі військові навчання. *Укрінформ*. 07.09.2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3094409-tureccina-provudit-na-pivnicnomu-kipri-vijskovi-navcanna.html>
7. Турция и Северный Кипр. *Крымский прецедент*. 25.11.2015. URL: <https://krymbezpravil.org.ua/legal-precedents/turtsyya-y-severnyij-kypr/>
8. Cyprus. *Congressional Research Service*. 01.04.2019. URL: <https://fas.org/sgp/crs/row/IF10749.pdf>
9. De Waal Th. Uncertain ground. Engaging with Europe's de facto states and breakaway territories. Washington : Carnegie Endowment for International Peace, 2018. 85 p.
10. Lindley D. Historical, tactical, and strategic lessons from the partition of Cyprus. *International Studies Perspectives*. 2007. № 8. P. 224–241.
11. Main Issues. Republic of Turkey. Ministry of Foreign Affairs. URL: <http://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?395d59f6-c33c-4364-9744-cff90ec18a3e>
12. Miltiadou M. Toward a unified Cyprus. Nicosia : Ministry of Interior, Republic of Cyprus, 2006. URL: [http://www.mfa.gov.cy/mfa/Embassies/embassy_thehague.nsf/6E724C3D91C0876EC22578B0003701E4/\\$file/Towards%20a%20unified%20Cyprus.pdf](http://www.mfa.gov.cy/mfa/Embassies/embassy_thehague.nsf/6E724C3D91C0876EC22578B0003701E4/$file/Towards%20a%20unified%20Cyprus.pdf)
13. Osiewicz P. Turkey and its position on the Cyprus question since 1974. Turkey – Poland. 600 Years of Friendship IMPR / editors V. Ayhan, P. Osiewicz, M. Kural. URL: https://www.researchgate.net/publication/280575675_Turkey_and_Its_Position_on_the_Cyprus_Question_Since_1974
14. Ozsaglam M.T. Limited recognition and limited relations: TRNC. *Yonetim ve Ekonomi Arastirmalari Dergisi / Journal of Management and Economics Research*. 2018. Vol. 16. Special Issue. September. P. 314–328.
15. Relations with Turkey. Ministry of Foreign Affairs. Turkish Republic of Northern Cyprus. URL: <https://mfa.gov.ct.tr/foreign-policy/relations-with-turkey/>
16. Turkey's military presence in Cyprus. *South Front*. 2016. URL: <https://southfront.org/turkey-military-presence-in-cyprus>
17. Vildan M. A paradox of international (non)recognition: the relationship between de facto states and patron states. *International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences*. 2018. Vol. 1. Issue. 1. P. 1–7.